

מצוות בניין המקדש

מטרת המצווה ומקורה

התורה מקדישה את סוף ספר שמות לבניית המשכן ובפרק י"ב מספר דברים היא עוסקת במוסד הממשיך אותו בארץ - "המקום אשר יבחר ה'". מה היחס בין המשכן לממשיכו - המקדש?

כדי לנסות לענות על שאלה זו עלינו לבחון תחילה את מטרת מצוות בניין המקדש. בביאורו לתורה אומר הרמב"ן דברים מפורשים:

ולכן צוה תחלה על דבר המשכן - שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה, שהוא הארון, כמו שאמר 'ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת' - על כן הקדים הארון והכפרת בכאן, כי הוא מוקדם במעלה.

השראת השכינה בקרב ישראל באמצעות המקדש היא הסיבה העיקרית לבנייתו, וממילא הארון עומד במרכז מצווה זו.

לעומת דברי הרמב"ן הללו, מדברי הרמב"ם בספר המצוות (עשה כ') עולה הבנה פונקציונלית בתפקיד המקדש:

היא שצָנַן לבנות בית לעבודה - בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה.

לדבריו, אין מדובר בצורך גבוה אלא בצורך הדיוט: האדם צריך מקום לעבודת א-לוהיו ולהבאת קרבנותיו, ולשם כך הצטווה לבנות מקדש.² ממילא לפי הרמב"ם

1 שמות כ"ה, ב.

2 התלבטות דומה קיימת גם ביחס למצוות הראיה; בתורה נאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה'" (שמות כ"ג, יז, ובשינויים קלים - שם ל"ד, כג). כחלק ממצוות הראיה, העולה לרגל מחויב להביא עולת ראה, ויש לשאול אם עיקר המצווה הוא בעצם

כוללת מצווה זו את עשיית הכלים כולם, המשמשים אף הם לאותה תכלית:

הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה, וכבר בארנו שזה הכלל כולל חלקים, ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם - כָּלם הם מחלקי המקדש, והכל יקרא מקדש.

בניגוד לרמב"ן, הרמב"ם כלל לא מזכיר את הארון, שאינו משמש ל'עבודה' אלא ל'התוועדות', ובדבריו הארון נכנס רק בגדר 'זולתם' של המנורה, השולחן והמזבח.³ במקום אחר מוסיף הרמב"ם כי המקדש אינו משרת רק את עבודת הקרבנות, אלא גם את התפילה:⁴

'את ה' א-לוהיך תירא ואותו תעבוד', ואמרו: 'עבדה בתורתו עבדה במקדשו', כלומר: ללכת שם להתפלל בו ונגדו, כמו שבאר שלמה עליו השלום.

דין זה של תפילה נוכח המקדש נקשר ברמב"ם עם הקיום המיוחד של תפילה במקדש עצמו - "ללכת שם להתפלל בו" ולדעתו מדובר בדין דאורייתא. דבר זה עולה גם מדבריו בהלכות תפילה (פ"א ה"א): "והכל יהיו מתפללין נוכח המקדש בכל מקום שיהיה". הרמב"ם מביא דין זה כחלק מהגדרת התפילה עוד לפני תקנת הנוסח של אנשי כנסת הגדולה. מכך עולה בבירור שזהו דין

העלייה לבית ה', כשהעולה היא קרבן נספח, או שמא המוקד הוא הקרבת העולה, כאשר העלייה היא הכשר מצווה בלבד. אם מבינים כי הקרבן שולי, נראה כי יהיה טשטוש מסוים בין דעת הרמב"ם לדעת הרמב"ן, שהרי יוצא שישנה חשיבות גם לעלייה לרגל לבדה, ללא ההקרבה, וממילא אין כל מטרת הבית רק בשביל העבודה בו, אלא גם בשביל העלייה אליו - שאותה הרמב"ם מגדיר כחלק ממטרות המצווה.

3 ההבנה הנובעת מדיוקים אלו בדברי הרמב"ם מעניינת במיוחד, וקצת מפתיעה, לאור דבריו במורה נבוכים על הקרבנות הנובעים מאילוץ ואינם מהווים מטרה כשלעצמה. שילוב המקורות השונים מראה כי עיקר ייעוד המקדש הוא עבור פעילות בעלת חשיבות צדדית. עסקנו בהרחבה בשיטת הרמב"ם בנושא זה ביחס לשיטת הרמב"ן בעיון 'טעמי מצוות הקרבנות', וגם שם הזכרנו את הבעייתיות הזו (עמ' 17). שיטת הרמב"ן, הרואה בקרבנות מוקד עצמאי ובכל זאת לא רואה בהם את עיקר מצוות המקדש - רק מחריפה את הקושיה על הרמב"ם, שאינו מתייחס להיבטים הנוספים במהותו של המקדש.

4 ספר המצוות לרמב"ם, עשה ה'.

עקרוני ובסיסי בהגדרת התפילה, כל זאת למרות העובדה שלדעתו (שם, ה"א) גדרי התפילה מדאורייתא מעטים מאד: "ואין מנין התפלות מן התורה ואין משנה התפלה הזאת מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה".

יש להדגיש כי מדברי הרמב"ם משמע שדין התפילה נוכח המקדש שייך גם ביחס למשכן, שהרי אמר (בהלכות תפילה שם) "בכל מקום שיהיה", והוסיף: "וכן היה הדבר תמיד ממשנה רבינו". נראה, אם כן, שכבר ביסוד המצווה גלומה מטרה זו כחלק מהמטרות הכלליות של המקדש לשמש לאדם כמקום עבודה – הן עבודה פיזית בקרבנות והן עבודה שבלב בתפילה.

מעניין להסתכל על המקורות השונים שמביא הרמב"ם בפסיקותיו.⁵ בהלכות בית הבחירה מביא הרמב"ם את הפסוק "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", אשר מפשטו נראה כי בניית המקדש נועדה לצורך השראת שכינה בישראל. אך בהלכות מלכים הוא מביא כמקור לדבריו את הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה", ממנו משמע שעיקר המצווה הוא בעבודה ובהקרבת הקרבנות במקדש, כמו שנאמר לאחר מכן: "והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם". כפילות כזו מלווה אותנו לא רק בציוויים המפורשים על בניית המשכן והמקדש, אלא גם ברוח העולה מן הפסוקים במקומות אחרים. בספר ויקרא מדובר מעט מאוד על השראת השכינה במקדש אך מושם דגש גדול על עניין הקרבנות. לעומת זאת, בתפילת שלמה הדגש העיקרי הוא דווקא על השראת השכינה במקדש ומכח זה התפילה אליו.⁶

קיום המצווה

הפסוקים הללו, המעלים את המתח בין שתי המטרות בציווי על בניית המקדש, מעוררים דיון והתלבטות גם ביחס לקיום המצווה. הביטויים בהם הרמב"ם

5 הלכות בית הבחירה פ"א ה"א; שמות כ"ה, ח; הלכות מלכים פ"א ה"א; דברים י"ב, ה-ו.
6 מלכים א' ח'.

משתמש יכולים ללמד אותנו על דעתו בנושא. במשנה תורה הוא מגדיר את המצווה כך:⁷

מצוות עשה לעשות בית לה'.

זאת בעוד במניין המצוות הקצר (עשה כ') הוא משתמש בביטוי אחר:

לבנות בית הבחירה.

בעוד 'בית לה' יכול להתייחס הן למשכן והן למקדש, הרי ש'בית הבחירה' מכוון כלפי המקדש בלבד. יש לציין כי בגרסאות הישנות בספר המצוות דיבר הרמב"ם על מושג אחר לחלוטין:

היא שציוונו לבנות בית הבחירה לעבודה.

ובגרסה של פרנקל אף הושמטה המילה 'הבחירה', ונותר הביטוי 'בית לעבודה' – כאשר גם המשכן עונה, כמובן, לתנאי זה.

ניתן לפתור את אי הבהירות שבדברי הרמב"ם אם נפנה לפסוקים שמביא הרמב"ם כמקור להלכותיו. בהלכות בית הבחירה הוא מביא מקור לציווי:⁸

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

אמנם התורה כאן משתמשת בביטוי 'מקדש', אבל כל הפרשה כולה מתייחסת לבניית המשכן. ואכן, ברצף ההלכות של הרמב"ם משתמע שגם המשכנות כולם בכלל המצווה. בהלכה ב' מזכיר הרמב"ם גם את הגלגל, שילה, נוב וגבעון – ומשמע שבכולם יש קיום של מצוות התורה לבנות 'מקדש'.⁹

7 הלכות בית הבחירה פ"א ה"א. יש לציין כי גם ספר החינוך (מצווה קצ"ה) וגם הסמ"ג (עשה קס"ג) מנו את בניין בית הבחירה כמצווה.

8 שמות כ"ה, ח.

9 גם רבי סעדיה גאון במניין המצוות כתב "חדר המשכן מה נכבה, אשרי עין ראתהו במחנה": משמע שהמשכן בכלל מצוות עשה של בניית המקדש.

בהלכות מלכים, לעומת זאת, מביא הרמב"ם פסוק אחר:¹⁰

ש'ש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך... ולהכרית זרעו של עמלק... ולבנות בית הבחירה, שנאמר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'.

מקור הפסוק בספר דברים (י"ב, ה):

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-לוהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם - לשכנו תדרשו, ובאת שמה.

משמע מכאן כי הרמב"ם רואה את מצוות בניית 'בית הבחירה' כתחליף למשכן וכחלק נפרד מבניין המקדש.

שתי נקודות מצביעות על כך:

1. הביטוי 'בית הבחירה' לעומת 'מקדש' מלמד כי מדובר במקום שבחר ה', כמאמר הפסוק אליו מפנה הרמב"ם: "המקום אשר יבחר ה'". באופן כללי - כל עניין קדושת המקום הנידון בפרשה שם שייך רק במקדש, המשכן נדד ממקום למקום.

2. בניית משכן אינה תלויה במלך, אך בהלכות מלכים קצת משמע שמצוות בית הבחירה תלויה במינוי מלך.¹¹

נראה לומר בשיטת הרמב"ם כי קיימת מצווה יסודית של בניית בית לה', כאשר זו כוללת את המקדש והמשכן גם יחד. לאחר מינוי המלך קיימת חובה נוספת לבנות דווקא את בית הבחירה - המקדש. יש להדגיש כי התוספת הזו אינה מצווה בפני עצמה, שהרי הרמב"ם אינו מונה את מצוות "לשכנו תדרשו" כמצווה עצמאית; זוהי רמה נוספת, שיפור ושדרוג של מצוות 'ועשו לי מקדש' הבסיסית. בספר המצוות ובתחילת הלכות בית הבחירה צוינה המצווה היסודית

10 הלכות מלכים פ"א ה"א.

11 הסוגיה בסנהדרין (כ:) אומרת במפורש שמינוי מלך קודם לבניין בית הבחירה.

לבנות בית לה' הכוללת מקדש ומשכן. בהלכות מלכים נוסף רובד חדש למצווה, המתחדש בעקבות מינוי המלך – בניית המקדש דווקא.

את היחס הזה ניתן להבין היטב: במרכז הלכות בית הבחירה עומדת מצווה אחת ויחידה – בניין בית המקדש. בהלכות בית הבחירה עוסק הרמב"ם בפרטי המצווה ובדיניה השונים, וללא ספק היא העומדת ברקען של כל ההלכות השנויות שם. בהלכות מלכים, לעומת זאת, הדברים שונים לחלוטין: כאן המלך עומד במרכז העניינים ואילו מצוות בניין בית המקדש משמשת כאחד מפרטי הדינים של מצוות המלך. מקור הציווי על המלך בדברי הקב"ה לשלמה המלך, ופרטי הציווי הם בניית בית המקדש דווקא, ודווקא בירושלים. וכן עולה מהסיפורים המוכרים לנו על דוד ושלמה ובייחוד מנבואת נתן לדוד:¹²

הוא יבנה בית לשמי, וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם.

מכאן שישנו קשר הדוק בין המלכות ובין החובה לבנות את בית המקדש. נראה כי אם מלך יבנה משכן בירושלים או מקדש במקום אחר – לא יצא בכך ידי חובת המצווה כלל. בניין המקדש בירושלים עדיף על בנייתו במקומות אחרים משתי סיבות:

1. מרכז האומה היהודית צריך ללא ספק להיות בירושלים – הרי זוהי העיר שבחר ה'! המקדש משמש כסמל לאומי, בייחוד כאשר מתייחסים אליו כחלק ממצוות המלך, וממילא מקומו הטבעי הוא בירושלים, מרכז האומה.

2. מעבר לפרטי הדינים השונים בהבדלים שבין המשכנות השונים ובין מקדש ירושלים (שיפורטו להלן), קיים הבדל מהותי נוסף. לגבי שאר המשכנות ואפילו משכן שילה, לא מצאנו דעה שקדושתם קדושת עולם. נראה שבכולם לא היתה קדושת מקום כי אם קדושה זמנית בלבד. המקום כשלעצמו לא התקדש אלא המבנה של המשכן הוא הקדוש. בירושלים,

12 שמואל ב' ד', יג.

לעומת זאת, התקדש מקום המקדש לעולם, לכן הבניין להבא צריך להיות דווקא באותה הקרקע.

יודגש כי שתי הסיבות הללו אינן בהכרח סותרות זו את זו או חולקות האחת על חברתה, וייתכן ששתיהן נכונות ומשמשות יחדיו.

הסמ"ג (עשה קס"ג) לומד את מצוות בניין הבית מהפסוקים בפרשת ראה, והוא מדגיש כי "המקום הנבחר הוא בירושלם בהר המוריה". לא ברור אם לדעתו קיימו מצווה זו בבניית המשכן. את דבריו ניתן להסביר בשתי דרכים:

1. בניין המשכן כלל אינו נחשב למצוות עשה.
2. בבניין המשכן קיימו מצוות עשה, אבל כיוון שמצווה זו אינה נוהגת לדורות אלא עד המלכת מלך – אין למנות אותה במניין המצוות.¹³

על הפסוק "לשכנו תדרשו" מעיר רש"י: "זה משכן שילה". דברי רש"י קצת מנוגדים הן למהלך שפיתחנו והן לפשוטו של מקרא. הט"ז בביאורו לתורה מעלה הסבר מתבקש בדבריו. הוא מסביר כי לפי רש"י המילים "אל המקום" שבתחילת הפסוק מכוונות כלפי ירושלים ובית עולמים, אבל המילה "לשכנו" שבהמשך מרבה גם את שילה. נראה מרש"י שהמשכנות האחרים אינם בכלל המצווה. כיוון שרש"י בא לפרש את הפסוק, ולא להגדיר את המצווה – אין מנוס מלהבין שהוא נוקט בשיטת ביניים – מצד אחד אינו שולל את קיום המצווה בבניית משכן כדברי הסמ"ג, ומאידך אינו מרחיב את הקיום לכל המשכנות כרמב"ם. כנראה רש"י סבור כי מקיימים את מצוות בניין המקדש רק במקום שבבניינו אוסר הקרבה בכמות.

גדרי 'בית': בית עולמים, שילה, נוב וגבעון

לשם השלמת ברור דין המשכנות השונים ביחס למצוות בניין המקדש ומצוות

13 בהקדמתו הכללית אומר הסמ"ג שאין למנות מצוות שאינן נוהגות לדורות.

נוספות, יש לבחון את הגדרת 'בית ה', וכן את השאלה האם שילה, נוב וגבעון עונים לאותה הגדרה.

לגבי גדרי הבית בו מקיימים את מצוות בניית המקדש כותב הרמב"ם כ:14

מצות עשה לעשות בית לה' - מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה.

יוצא שהמקדש מוגדר על פי שני קריטריונים:

1. היותו מוכן להקרכת קרבנות.

2. קיימת חובת עלייה לרגל אליו.

בספר המצוות (עשה כ') הרמב"ם הוסיף את עניין הבערת אש התמיד כקריטריון נוסף המגדיר את בית המקדש.¹⁴

בכל אופן, מכך שהרמב"ם סבור שאחד ממאפייני המקדש לעניין מצוות בנייתו הוא העלייה אליו לרגל, נראה שלדעתו בכל המשכנות קיימת חובת עלייה לרגל - שכן לדעתו בכל המשכנות קיימו את מצוות בניית המקדש ברמתה הבסיסית.¹⁶

14 הלכות בית הבחירה פ"א ה"א.

15 בהמשך דבריו, הן בספר המצוות והן במשנה תורה, מוסיף הרמב"ם ואומר כי עשיית כלי המקדש היא חלק ממצוות בניית המקדש. קצת צריך עיון מהו הייחוד באש התמיד, שמגדירה את מטרות הבנייה.

16 מדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"ה) נראה כי עיקר החיוב במצוות בניין בית המקדש מדאורייתא הוא בבניית קודש הקדשים, ההיכל והעזרה. על פי זה יוצא כי לדעתו עשיית הכלים אינה מעכבת (לפחות את מצוות בניית המקדש, אך ייתכן והכלים יעכבו את הקרכת הקרבנות - עיכוב טכני בלבד) אף על פי שללא ספק היא חלק ממצוות הבנייה לדעתו, כפי שראינו לעיל. דבר נוסף אותו ממעט הרמב"ם מדין התורה לבנות את בית המקדש הוא בניית המבנים הצדדיים במקדש, שעל אף היותם קדושים - אינם נכללים במצוות הבנייה כמו הלשכות, התאים וכדומה. קיימות, אם כן, שלוש רמות במצוות בניין בית המקדש לפי הרמב"ם: 1) בניית הקודש, קודש הקדשים והעזרה - מעכבים מדאורייתא;

בביאורו לתורה התלבט הרמב"ן אם אכן קיימת חובת עלייה לרגל למשכן.¹⁷ בתחילת ספר שמואל מסופר לנו על אלקנה שעלה "מימים ימימה" למשכן בשילה.¹⁸ נחלקו המפרשים שם בכוונת הדברים: רש"י פירש "במועד" – ומשמע שעלה לרגל, אך לעומתו הרד"ק פירש שמדובר בפעם בשנה – כהתנדבות עצמאית, ולא כקיום חובת עלייה לרגל.¹⁹ אמנם יעויין באלשיך שם, שהבין שאכן קיימת חובת עלייה לרגל גם בשילה, אלא שאלקנה קיימה באופן חלקי בלבד בגלל הסתייגותו מהתנהלותם של חפני ופנחס במשכן.²⁰ גם במדרשים חלוקות הדעות אם עליית אלקנה היתה בבחינה עלייה לרגל.²¹

היה אלקנה עולה ארבעה פעמים בשנה – שלשה מן התורה, ואחת שקיבל עליו.

מכאן משמע שאלקנה אכן עלה לרגל לצורך קיום מצוות עליה לרגל המוטלת עליו שלוש פעמים בשנה מן התורה. לעומת זאת ממדרש אחר עולה כיוון שונה:²²

'ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה': מפסח לפסח, שנאמר 'ושמרת את

(2) עשיית הכלים – הינה חלק מן המצווה אך אינה מעכבת; (3) בניית הלשכות ודומיהן – נמצאים מחוץ לגדר ה'דאורייתא' של המצווה.

17 דברים ט"ז, יא.

18 שמואל א' א', ג.

19 יעויין בקהלת רבה (פרשה ה' פסוק יט): "כי הא-לוהים מענה בשמחת לבו" – זה אלקנה, שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותם בירושלים, בכל שנה ושנה בדרך אחרת. לכך הכתוב מקלסו 'ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה'. כנראה יש לגרוס 'לשילה' במקום 'לירושלים'.

20 במדרש אליהו רבה (פרשה ט') יש רמז לכך שאלקנה הסתייג ממעשי חפני ופנחס, שכן מתואר שם כי בשעת העלייה לרגל היו "לנין ברחובה של עיר, מתקבצים האנשים לבד והנשים לבד" – ביקורת עבה נגד מעשי חפני ופנחס, שהכתוב מעלה עליהם כאילו שכבו את הנשים הצובאות פתח אוהל מועד (שמואל א' ב', כב, ויעויין בשבת נו:).

21 אליהו רבה פרשה ט'.

22 אגדת בראשית פרק נו'.

החוקה הזאת למועדה מימים ימימה:

משמע שאלקנה עלה לצורך הקרבת הפסח, שעל ביטולה יש כרת, ולא מטעם עלייה לרגל.

אם נחזור להתלבטותו של הרמב"ן, ניתן להעלות עמדת ביניים לפיה אולי אין חיוב לעלות למשכן בשילה, אבל יהיה בכך משום קיום מצוות העלייה לרגל.

ייהודיותו של משכן שילה

ראינו כי מצוות עליה לרגל התקיימה, לפי חלק מהדעות, במשכן שילה. אולם ייתכן ובעניין זה ישנו הבדל בין משכן שילה למשכנות נוב וגבעון. בספרי מובאות מספר דרשות שמרבות את משכן שילה לעניין קיומן של מצוות מסוימות, כמו לגבי ביכורים:²³

'והלכת אל המקום אשר יבחר ה' א-לוהיך בו': זה שילה ובית עולמים.

וכן לגבי מעשר שני, באותו הניסוח בדיוק:²⁴

'והלכת אל המקום אשר יבחר ה' א-לוהיך בו': זו שילה ובית עולמים.

הגמרא בזבחים (ק"ט.) אומרת במפורש שהלכה זו שנויה במחלוקת תנאים: דרשת הספרי היא כרבי שמעון, ואילו רבי יהודה חולק עליו וסובר כי מעשר שני נאכל גם בנוב וגבעון.²⁵ ייתכן ועלינו להסיק מכאן שגם דרשת הספרי

23 ספרי כי תבוא פיסקה רח"צ. יש לציין כי אף שההבנה הפשוטה בספרי היא שישנה חובת הבאת ביכורים רק לשילה ולירושלים, הרי שהרמב"ן בביאורו לפסוק הנידון (דברים כ"ו, ב) התלבט אם כוונת הספרי היא שחייבים בביכורים בכניסה לארץ, אלא שיש איסור להביא אותם לבמה משנבנו המשכן בשילה והמקדש בירושלים, או שמא כל החיוב בביכורים לא התחיל אלא משהגיעו לשילה, ולאחר חורבנה רק משבנו בית עולמים בירושלים. כמובן - לספק זה יש השלכות גם על השאלה שלנו, בנוגע ליחס בין שילה לשאר המשכנות.

24 ספרי ראה פיסקה ק"ז.

25 וכן הסיק המלבי"ם מכיוון אחר בביאורו לדברים י"ב, ט.

לגבי ביכורים היא שיטת רבי שמעון בלבד – ואז ייתכן ומחלוקת התנאים היא בהבנת היחס בין המשכן בשילה לשאר המשכנות וביניהם לבין בית המקדש. מאידך, ייתכן ועלינו לחלק בין מצוות הביכורים למצוות מעשר שני.²⁶

אין ספק שכל הנפקא מינות הללו – ביכורים, מעשה שני ועלייה לרגל – תלויות במישרין בשאלת מעמדם ואופיים של המשכנות השונים. אבל כל אחד מהנושאים הללו תלוי גם בהבנת הדינים הספציפיים שלו, ובלא התעמקות בכל אחד מהתחומים קשה לקבוע מסמרות בשאלה אם יש להשוות את דיניהם זה לזה, או שמא ניתן לחלק בין ביכורים למעשר שני ובינם לבין עלייה לרגל בהקשר הזה.

בכל אופן, הספרי ודאי עשוי ללמד על ייחודיותו של משכן שילה ביחס לשאר המשכנות. אף ההלכות הנוגעות להיתר הבמות מלמדות על כך: בזמן קיומו של משכן שילה נאסרה ההקרבה בבמות, בעוד המשכנות בנוב ובגבעון לא גררו בעקבותיהם איסור דומה. אולם יש לציין כי מזמן הקמת המקדש בירושלים נאסרו הבמות לעולם, אף לאחר חורבן הבית,²⁷ ובכך בא לידי ביטוי מעמדו המיוחד של בית המקדש אף ביחס למשכן שילה.²⁸

26 יעויין בביאור הגר"י פערלא לספר המצוות לרס"ג (עשין פ"ד-פ"ה ד"ה פתח הבכורים) לגבי חובת ביכורים בשילה, נוב וגבעון, ולגבי חלות שם 'בית ה' ו'משכן' בנוב ובגבעון.

27 ניתן לדבר על שתי סיבות נפרדות לאיסור במות אחרי בניין המקדש בירושלים: (1) קדושה ראשונה בהר הבית קידשה לשעתה ולעתיד לבוא (רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד), ולכן גם בעת חורבנו נחשב הר הבית למקום המקדש ואוסר הקרבה במקומות אחרים. לפי הסבר זה אין הבדל בין ירושלים לשילה מבחינת איסור הבמות, אלא בשאלת תוקף קדושת המקום – לשעתו (שילה) או לצנח (ירושלים); (2) תוספות במגילה (י. ד"ה ומאי טעמא) מציעים שאפילו למאן דאמר שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא – עדיין יהיה איסור במות לאחר בניין המקדש בירושלים. לפי זה ישנו פער בין איסור הבמות של ירושלים לאיסור הבמות שהיה לשעה במשכן, יעויין שם באריכות בטורי אבן (ד"ה ונ"ל להביא ראיה).

28 להשלמת הבנת היחס בין המקדש לכלל המשכנות יש לעיין במשניות בסוף זבחים (פי"ד מ"ו-ח), המרכזות הבדלים הלכתיים שונים ביניהם. הבדלים אלה עשויים לשפוך אור על שאלת מעמדם של המשכנות למיניהם. הלכות רבות מייחדות את בית המקדש, בנוגע למקום אכילת הקדשים, היתר הבמות ומבנה הבית, ואכמ"ל.

הרמב"ן מנסה להסביר מהו ייחודו של משכן שילה:²⁹

אולי נסמך שכתוב 'ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' א-לוהיך' לא קרבו באהל ובמשכן, אלא בשילה - שהיה שם בית אבנים, ובבית העולמים.

הסיבה לפטור מהבאת ביכורים בנוב ובגבעון לפי הרמב"ן היא שלא היה שם בית אבנים. הרמב"ן דייק כי קריטריון זה רלוונטי לעניין ביכורים מהביטוי "בית א-לוהיך" המופיע בפסוק. לדעתו, משכן העשוי יריעות אינו 'בית'. סביר להניח שלא מדובר פה בגזירת הכתוב אלא בפער מהותי בין מקום המהווה פתרון עראי לשאלת מקום הקרבת הקרבנות, שאין שום עניין להביא אליו ביכורים, לבין מקום השראת השכינה, "בית א-לוהינו", הדורש רמה מסוימת של קביעות המוגדרת גם דרך אופן הבנייה - ולשם באמת שייך להביא ביכורים.

אמנם רש"י כתב במפורש שגם בנוב היה בית אבנים, אך ייתכן שלדעתו דרך הבנייה אינה משפיעה כל כך ואינה מגדירה את אופי המקום.³⁰

ראינו, אם כן, כי לפי רש"י קיים פער משמעותי בין שילה ובית עולמים - בהם מתקיימת מצוות בניית המקדש, ובין נוב וגבעון בהם לא התקיימה מצווה זו. גם לפי הרמב"ן שילה ובית עולמים הם בתי אבנים ונקראים בית ה', לעומת נוב וגבעון שהם 'אהל ומשכן' בלבד. השוואה מסוימת בין שילה ובית עולמים עולה גם מאיסורי ההקרבה בבמות בשניהם, שלא חלו בשאר המשכנות, כעולה ממשניות פרק י"ד בזבחים.

בניגוד לדבריהם, הריטב"א, בהקשר של הלכה אחרת, מציג גישה שונה למערכת היחסים בין שילה לירושלים:³¹

29 דברים כ"ו, ב.

30 רש"י, פסחים לח: ד"ה זאת אומרת. לדעתי הכיוון שהצענו מסתבר יותר מאשר להניח שביכורים אינם תלויים ב'בית א-לוהיך' - שהוא גדר המפורש בפסוק. לחילופין ניתן לנתק את המושג 'בית א-לוהיך' ממושג קדושת המקום, ובכך להחילו גם על המשכנות באשר הם. אין הוכחה חותכת בנוגע לאיזו מהגישות הללו.

31 מכות יב. ד"ה והוא תפס.

ו'שילה' לאו דוקא, אלא משום דשילה היא עיקר משכן יותר מכולם חוץ מבית עולמים, וכולם נטפלין לו, כדכתיב 'ויטוש משכן שילה' - לכן תפס כאן מזבח שילה, כי גבעון תחת שילה קם.

הריטב"א דווקא מבין כי שילה היא אב-טיפוס של המשכן - המנוגד למקדש שהינו בית עולמים. הבנה זו הפוכה מהבנתם של רש"י והרמב"ן, שמדבריהם עלתה מגמה דווקא לקרב בין שילה לבית עולמים כבית אבנים, ולהנגידם לשאר המשכנות. אמנם ייתכן ואין מחלוקת הלכתית: בשילה יש מרכיבים מסוימים של משכן ומרכיבים אחרים של בית ה' כאשר כל מרכיב בא לידי ביטוי בסוגיה שונה. ההבדל בתפיסה בין הראשונים נובע משוני בנתינת הדגשים ביחס להלכות השונות. אמנם ודאי משמע מלשון הריטב"א שלא כגישה העולה מדברי הספרי הכורכת את שילה ובית עולמים יחדיו.

אם כן, ראינו מספר רב של נקודות משותפות בין שילה, נוב וגבעון ובין בית עולמים:

נוב וגבעון	שילה	ירושלים	
רמב"ם	רמב"ם ורש"י	רמב"ם רש"י ורס"ג	מצווה לבנות
הותרו במות	בבנינו	לעולם	איסור במות
לרמב"ן: אוהל, לרש"י: בנוב - אבנים	אבנים בלי תקרה	אבנים עם תקרה	צורת הבית
לפי הספרי אין מביאים, הרמב"ן מסתפק בכך	לפי הספרי מביאים	מביאים	ביכורים
לפי הספרי לא מביאים, לפי הסוגיה בזבחים זוהי מחלוקת תנאים	לפי הספרי מביאים	מביאים	מעשר שני
?	לפי הרמב"ם ורש"י עולים, לפי הרד"ק בשמואל ב' לא עולים	עולים	חובת עלייה לרגל

סיכום

בפסוקים ישנה כפילות ביחס למקדש - כמקום השראת שכינה וכמקום הקרבת קרבנות. הדברים אינם בהכרח קשורים זה לזה - בזמן ההקרבה בבמות, לדוגמה, שרתה השכינה במשכנות הנודדים - גלגל, נוב, גבעון, בעוד ההקרבה הותרה בכל מקום. בראשונים עולים דגשים שונים ביחס למטרת מצוות המקדש - הרמב"ן סבור שעיקר מטרתו כמקום השראת שכינה, בעוד הרמב"ם מדבר על ריכוז עבודת הקרבנות במקום אחד, אף שלהשראת השכינה במקדש יש לדעתו השלכות הלכתיות משמעותיות בתחום התפילה: התפילות צריכות להיות נוכח המקדש לדעת הרמב"ם - וזוהי הלכה קדומה ביותר, לדעתו.

בנוגע לקיום המצווה סבור הרמב"ם שניתן לקיימה גם בהקמת משכן כאשר לא כל המשכנות אוסרים את ההקרבה בבמות, ואם כך מסתבר שגם למוקד השראת השכינה יש משמעות לפחות בנוגע לקיום המצווה למעשה לדעת הרמב"ם. רש"י, לעומתו, סבור שהמצווה התקיימה רק במקדש ובמשכן שילה - מה שיכול להתאים יותר לדברי הרמב"ם בנוגע לריכוז העבודה. בראשונים אחרים עולה האפשרות שרק בבניית המקדש קיימו את המצווה. נראה שדעה זו נובעת מההבנה כי המצווה היא לבנות דווקא בית לה' לאחר הכניסה לארץ וירושתה. כאשר בני ישראל נוחלים נחלות, לא ניתן להסתפק יותר במשכן נודד לשכינה ויש לבנות לה' בית קבע על נחלת עולמים.

